

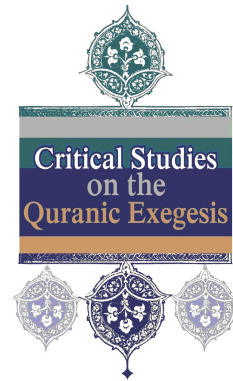
Christ's Miracles in the Qur'an and the Gospels A Theological Critique of Inspiration and Doctrinal Distortions

Eshaq Shirin Kam

Assistant Professor, Department of Education, Farhangian University,
Tehran, Iran (Corresponding author: e.shirinkam61@cfu.ac.ir).

Mokhtar Zakeri

Assistant Professor, Department of Education, Farhangian University,
Tehran, Iran (Email: mokhtarzakeri365@cfu.ac.ir).

Promotional article

Received: 1/ 2/ 2026

Revised: 19/ 2/ 2026

Accepted: 25/ 4/ 2026

Published: 10/ 6/ 2026

Pages: 327-348.

Publisher:

Mashhad Faculty of University of Quranic Theology and Awareness.
© 2026/ Authors retain the copyright and full publishing rights.

Online ISSN: 2783-5308

Open access in web address:

<http://naghdeara.quran.ac.ir>

Cite this article:

Shirin Kam, Eshaq and Zakeri, Mokhtar, "Christ's Miracles in the Qur'an and the Gospels: A Theological Critique of Inspiration and Doctrinal Distortions", *Critical Studies on the Quranic Exegesis*, 6 (2) : 12, 2026, p. 327-348.

<http://doi.org/10.22034/naghdeara.2026.568305.1370>

Abstract

This study reexamines the Quranic concept of *mubayminah* (Q. 5:48) as an analytical tool for distinguishing inspired layers from doctrinal distortions in gospel narratives of Jesus' miracles. Adopting a descriptive-analytical method and drawing on Quranic exegesis, canonical and non-canonical gospels, the research develops three criteria: (1) the presence or absence of bi-idhni'llāh (by God's permission) as the source of miracles; (2) compatibility with monotheistic and rational principles; and (3) the *Qur'an's* explicit affirmation or meaningful silence. The findings show that the *Qur'an* affirms shared miracles but reframes them within a monotheistic framework through bi-idhni'llāh. It also affirms a miracle (speaking in the cradle) found only in non-canonical gospels, while remaining silent regarding others (e.g., water into wine). This selective pattern demonstrates that *mubayminah* functions not merely as a protective attribute but as an evaluative methodology for identifying authentic prophetic traditions. The study concludes by proposing a model for criterion-based comparative scripture analysis, with implications for Abrahamic interfaith dialogue.

Keywords: Jesus Christ, Miracles, Quranic *Mubayminah*, Doctrinal Distortion (*Tabrif*), Non-Canonical Gospels, Abrahamic Interfaith Dialogue.

Extended Abstract

This study reexamines the Quranic concept of *mubayminah* (dominion as a criterion), derived from Q. 5:48, which describes the *Qur'an* as “*mubaymin*” over previous scriptures. While traditional interpretations have understood this term primarily as “guardian” or “protector” in the sense of preserving earlier texts from corruption, the present study proposes a broader analytical function. Drawing on a descriptive-analytical method and relying on Quranic sources, authoritative exegeses (*tafasir*), and both canonical and non-canonical gospels, the research argues that *mubayminah* can serve not merely as a protective attribute but as an evaluative framework for distinguishing inspired layers from later doctrinal distortions. The study adopts the theological premises of Islamic theology, particularly the Shi'i exegetical tradition, as its point of departure, while aiming to present a methodologically transparent and replicable model for comparative scriptural analysis.

The central problem addressed is as follows: The *Qur'an* repeatedly attributes seven miracles to Jesus, consistently qualifying them with the phrase *bi-idhni'llah* (by God's permission). This linguistic feature, as classical and contemporary Muslim exegetes such as *al-Mizān* and *Tafsir-i Namūnah* have noted, places Jesus' miracles within a strictly monotheistic framework, negating any inherent or autonomous power. In contrast, the canonical gospels (Matthew, Mark, Luke, John) often report Jesus' miracles without reference to divine permission, and at times imply independent or divine agency.

Moreover, the *Qur'an* affirms a miracle Jesus speaking in the cradle that appears only in non-canonical gospels (e.g., the Arabic Infancy Gospel, the Gospel of Barnabas) and is absent from the four canonical gospels. Conversely, the *Qur'an* maintains a meaningful silence regarding other well-known gospel miracles, such as the transformation of water into wine (John 2:1–11) and the cursing of the fig tree (Matthew 21:18–19). This selective pattern raises a fundamental methodological question: Can the Quranic concept of *mubayminah* be operationalized as an analytical tool for discerning authentic, monotheistic layers from later doctrinal distortions in the gospel narratives?

To answer this question, the study develops three operational criteria derived directly from the Quranic text. The first criterion concerns the origin or source of the miracle (*mabda' wa mansha'-i athar*). Narratives that attribute miraculous agency to Jesus as an inherent or divine power, without reference to *bi-idhni'llah*, are identified as reflecting later layers of redaction. Those that explicitly ground the miracle in divine permission and will are considered more consistent with the monotheistic framework preserved in the

Qur'an.

The second criterion is content compatibility with rational and monotheistic principles. This includes the transcendence of God (*tanzih*) from futile or unjust actions, and the prophetic integrity (*iṣmah*) which precludes attributing unbecoming behaviors to prophets. The third criterion is the *Qur'an's* explicit affirmation or meaningful silence. The study argues that the *Qur'an's* silence regarding certain gospel narratives is not a descriptive gap but an evaluative stance, functioning as an implicit critique when a narrative conflicts with monotheistic principles.

The methodology proceeds through three analytical layers. The first is intratextual analysis, examining the linguistic structure and key terms used to describe miracles (e.g., presence or absence of *bi-idhni'llāh*). The second is intertextual comparison, comparing parallel narratives in the *Qur'an*, canonical gospels, and non-canonical gospels to identify convergences and divergences.

The third is contextual analysis, situating the emergence of specific narratives within the historical development of Christian theology from the second to the fourth centuries CE, particularly the influence of Hellenistic-Roman culture and the formation of Roman imperial theology. Non-canonical gospels are consulted not as authoritative scripture for contemporary Christians but as historical witnesses to pre-canonical traditions that predate the final stabilization of the biblical canon in the fourth century.

Applying these criteria to three categories of miracles yields the following findings. First, regarding shared miracles (e.g., raising the dead, healing the blind and lepers), the *Qur'an* affirms their occurrence but consistently adds the qualifier *bi-idhni'llāh*, thereby correcting any implication of autonomous divine power. Second, regarding miracles affirmed by the *Qur'an* but found only in non-canonical gospels (e.g., speaking in the cradle), the *Qur'an's* explicit endorsement indicates access to an early Judeo-Christian layer of tradition that existed prior to the institutionalized distortions of later centuries.

In the cradle narrative as reported in Q. 19:29–30, Jesus identifies himself as “God's servant and messenger,” explicitly grounding his miraculous speech in divine will. Third, regarding miracles on which the *Qur'an* remains silent (e.g., water into wine, cursing the fig tree), this silence, combined with the narrative's incompatibility with monotheistic and rational criteria, identifies these accounts as later additions influenced by Hellenistic-Roman theological developments. The water-into-wine miracle, found only in the latest canonical gospel (John, c. 90–100 CE), reflects themes reminiscent of Dionysian cultic

traditions and portrays Jesus as a divine banquet guest, a depiction inconsistent with prophetic monotheism. The cursing of the fig tree attributes to Jesus an act of anger against an innocent tree for failing to bear fruit out of season, contradicting prophetic mercy and divine justice.

Based on these findings, the study proposes an analytical model (summarized in a comparative table within the article) that distinguishes inspired layers from doctrinal distortions according to four indicators: the origin of the miracle (divine permission vs. inherent/divine power), the purpose of the miracle (attesting prophethood and calling to monotheism vs. proving divinity or magical display), compatibility with reason and monotheism (yes/no), and the *Qur'an's* response (explicit/implicit affirmation vs. meaningful silence). This model offers a middle path between the polarizing approaches of total affirmation or absolute rejection of the gospels, enabling a nuanced, criterion-based assessment.

The study concludes that *muhayminah* is not merely a static, protective attribute of the *Qur'an* but can function as an analytical methodology for critically engaging with previous scriptures. This approach has significant implications for Abrahamic interfaith dialogue: rather than focusing on later doctrinal disagreements, dialogue can center on recovering shared, authentic monotheistic elements. The study recommends extending this *muhayminah* model to miracles attributed to other prophets (e.g., Moses, Abraham) and to non-canonical sources such as the Nag Hammadi library.

Future research should also examine early Christian papyri from the first to fourth centuries CE to identify more precisely the historical points at which doctrinal distortions entered the textual tradition. By grounding scriptural comparison in explicit, Quranic-derived criteria, this study offers a replicable framework that respects the theological commitments of Islamic scholarship while engaging critically and respectfully with the textual heritage of Christianity.

Bibliography

1. “The Gospel of Barnabas”, tr. Muḥammad ‘Alī Mīrzā’ī, Tehran, Intishārāt-e Āvāy-e Nūr, 1385 SAH [Persian].
2. The *Bible*, “The New Testament (Standard Interfaith Translation)”, Tehran, Īrān-e Anjuman-e Kitāb-e Muqaddas, 1380 SAH [Persian].
3. The Holy *Qur’ān*.
4. Aland, Barbara, et al., eds., *Novum Testamentum Graece*, 28th ed., Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 2012.

5. Al-Baḥrānī, Hāshim b. Sulaymān, *Al-Burbān fī Tafsīr al-Qurʾān*, Qom, Muʿassisat al-Hudā, 1416 AH [Arabic].
6. Al-Zamakhsharī, Maḥmūd b. ʿUmar, *Al-Kashshāf*, ed. Muḥammad Abū al-Faḍl Ibrāhīm, Beirut, Dār al-Maʿrifah, 1407 AH [Arabic].
7. Bihishtī, Muḥammad Taqī, *ʿĪsā Payām-āvar-e Islām*, Tehran, Daftar-e Tablighāt-e Islāmī, 1370 SAH [Persian].
8. Ehrman, B. D., *Lost Christianities: The Battles for Scripture and the Faiths We Never Knew*, Oxford, Oxford University Press, 2003.
9. Hennecke, Edgar, and Wilhelm Schneemelcher, *New Testament Apocrypha*, rev. R. McL. Wilson, Louisville, Westminster John Knox Press, 2003.
10. Hurtado, Larry W., *Lord Jesus Christ: Devotion to Jesus in Earliest Christianity*, Grand Rapids, Eerdmans, 2003.
11. Ḥusaynʿpūr, Sumayyah, “Barrisī-yi Taṭbīqī-yi Muʿjizah-hā-yi ʿĪsā dar Qurʾān va Anājīl”, *Islām va Muṭāliʿāt-e Ijtimāʿī*, Vol. 11, No. 36, Spring 1395 SAH [Persian].
12. Makārim Shīrāzī, Nāṣir, *Tafsīr-e Namūnab*, Tehran, Islāmiyyah, 1374 SAH [Persian].
13. Murādī, ʿĀliyah, “Barrisī va Muqāyasah-ʿi Muʿjizāt-i ʿĪsā dar Injīl va Qurʾān”, Master’s thesis, Dānishgāh-e Āzād-e Islāmī Vāḥid-e Fasā, 1398 SAH [Persian].
14. Nizāmī, Sayyid ʿAlī, “Tārīkh-e Taḥrīf-e Kitāb-e Muqaddas az Dīdgāh-e Qurʾān”, *Pazhūbish-hā-yi Qurʾānī*, No. 38, Winter 1390 SAH [Persian].
15. Raḥmānī, Sayyid Muḥammad, “Taḥlīlī bar Anājīl-i Ghayr-i Rasmi”, *Muṭāliʿāt-i Qurʾānī*, Vol. 12, No. 45, Summer 1392 SAH [Persian].
16. Ṣādiqī Tīhrānī, Muḥammad, *Bishārāt al-ʿAbdayn*, Tehran, Intishārāt-e Farāz Qalam, 1385 SAH [Persian].
17. Shubbar, ʿAbd Allāh, *Al-Tafsīr*, Qom, Majmaʿ al-Dhakhāʿir, 1404 AH [Arabic].
18. Subḥānī, Jaʿfar, *Mansbūr-e Jāvid*, Qom, Muʿassisat al-Imām al-Ṣādiq, 1415 AH [Persian].
19. Ṭabāṭabāʿī, Sayyid Muḥammad Ḥusayn, *Al-Mizān*, Qom, Jāmiʿah-ʿi Mudarrisīn, 1417 AH [Arabic].

معجزات مسیح در قرآن و اناجیل نقد لایه‌های الهامی و تحریف‌های عقیدتی

اسحق شیرین کام ^{ID}

استادیار گروه آموزش علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران
(نویسنده مسئول: e.shirinkam61@cfu.ac.ir).

مختار ذاکری ^{ID}

دانشیار گروه آموزش علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران
(ایمیل: mokhtarzakari365@cfu.ac.ir).

چکیده

این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و با استناد به منابع قرآنی، تفاسیر معتبر و اناجیل رسمی و غیررسمی، به بازخوانی مفهوم «مهمینیت قرآن» (مانده / ۴۸) می‌پردازد؛ نه به مثابه کارکردی محدود به حفاظت صرف از متون پیشین، بل که به عنوان معیاری ارزشی برای تمایز لایه‌های الهام‌یافته از تحریف‌های عقیدتی در روایت‌های مربوط به معجزات مسیح ^(ع). یافته‌ها نشان می‌دهد که قرآن، از طریق تأکید مکرر بر «بإذن الله»، معجزات عیسی ^(ع) را در چارچوبی توحیدی و وابسته به اراده الهی تنظیم می‌کند، در حالی که بسیاری از روایت‌های انجیلی به‌ویژه در اناجیل رسمی گاهی قدرتی مستقل یا خدایی را به عیسی ^(ع) نسبت می‌دهند. قرآن همچنین برخی معجزاتی را تأیید می‌کند که تنها در اناجیل غیررسمی (مانند سخن‌گفتن در گهواره) آمده‌اند، در حالی که از معجزاتی چون «تبدیل آب به شراب» سکوت هم‌معنایی به عمل می‌آورد. بر این اساس، الگویی تحلیلی ارائه می‌شود که بر سه معیار استوار است: حضور یا غیاب ذکر «بإذن الله» در تبیین منشأ معجزه، سازگاری روایت با مبانی توحیدی و عقلانی، و تأیید صریح یا سکوت معنادار قرآن در برابر روایت. این رویکرد نه تنها شناخت دقیق‌تری از ماهیت معجزات مسیح ^(ع) فراهم می‌کند، بل که زمینه‌ساز گفت‌وگوی عقلانی میان ادیان ابراهیمی بر اساس تمایز ظریف میان عناصر اصیل و دست‌کاری شده در متون مقدس است.

کلیدواژه‌ها: عیسی مسیح ^(ع)، معجزات، مهمینیت قرآن، تحریف عقیدتی، اناجیل غیررسمی، گفت‌وگوی ادیان ابراهیمی.

مقاله ترویجی

دریافت: ۱۴۰۴/۱۱/۱۲ ش

بازنگری: ۱۴۰۴/۱۱/۳۰ ش

پذیرش: ۱۴۰۵/۲/۵ ش

نشر: ۱۴۰۵/۳/۲۰ ش

صفحه ۳۲۷-۳۴۸.

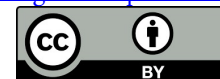
ناشر:

دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم (دانشکده علوم قرآنی مشهد).
۲۰۲۶ © / نویسندگان دارنده حق تألیف مقاله خود بدون محدودیت اند.

شاپای الکترونیکی: ۵۲۰۸-۲۷۸۳

دسترسی آزاد:

<http://naghdeara.quran.ac.ir>

چه‌گونه به این مقاله ارجاع دهیم؟

شیرین کام، اسحق و ذاکری، مختار، «آیات و معجزات مسیح ^(ع): تحلیل تطبیقی میان قرآن و اناجیل با تمرکز بر تمایز لایه‌های الهام‌یافته از تحریف‌های عقیدتی»، پژوهش‌نامه نقد آراء تفسیری، سال ششم، دوره دوم، شماره پیاپی ۱۲، زمستان ۱۴۰۴ ش، ص ۳۲۷-۳۴۸.

<https://doi.org/10.22034/naghdeara.2026.568305.1370>

درآمد

قرآن کریم در توصیف رابطه خود با کتاب‌های آسمانی پیشین، خود را «مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيِّمًا عَلَيْهِ» (مائده/ ۴۸) معرفی می‌کند. واژه «مُهَيِّم» در این آیه از ریشه رُبَاعِي «هی‌من» به معنای امن و امان است. مفسران آن را در این آیه به معنای ناظر، گواه و مسلط بر حقیقت متون پیشین شناخته‌اند (برای نمونه، بنگرید به: فخررازی، *التفسیر الکبیر*، ۱۷۱/۷؛ زمخشری، *الکشاف*، ۱/۳۳۵).

برخلاف برداشت‌های سنتی که کارکرد مهمیت را صرفاً به حفاظت از تحریف محدود می‌کنند (برای نمونه، بنگرید به: طباطبایی، *المیزان*، ۳/۲۰۲)، برخی پژوهشگران معاصر بر این باور اند که این مفهوم می‌تواند کارکردی تحلیلی و تشخیصی نیز داشته باشد؛ بدین معنا که قرآن نه تنها حافظ متون پیشین است، بل که معیاری برای تمایز لایه‌های اصیل و الهام‌یافته از دست‌کاری‌های عقیدتی در آن متون ارائه می‌دهد (مکارم شیرازی، *تفسیر نمونه*، ۴/۳۳۲). یک چنین درکی از مفهوم مهمیت قرآن می‌تواند برای پژوهش‌های تطبیقی میان اسلام و مسیحیت ضروری دانسته شود؛ زیرا چارچوبی ارزشی برای سنجش روایت‌های موجود در اناجیل فراهم می‌آورد و از دوگانگی تأیید کلی یا رد مطلق متون مقدس پیشین جلوگیری می‌کند.

طرح مسئله

بر پایه درک یادشده از مفهوم «مهمیت قرآن»، این مفهوم فراتر از یک ویژگی حفاظتی، کارکردی تحلیلی و تشخیصی دارد؛ بدین معنا که قرآن کریم به‌عنوان ناظر و گواه بر کتب پیشین (مائده/ ۴۸)، معیاری برای تمایز لایه‌های اصیل و توحیدی از تحریف‌های عقیدتی در متون مقدس پیشین ارائه می‌دهد. با اتکا به این چارچوب نظری، مسئله اصلی پژوهش حاضر نه صرفاً مقایسه توصیفی متون، بل که واکاوی چگونگی کاربست این کارکرد تحلیلی در مواجهه با روایت‌های متفاوت از معجزات حضرت عیسی^(ع) است. تفاوت بنیادین اسلام و مسیحیت در درک معجزه، نه در اصل وقوع آن، بل که در تبیین منشأ آن نهفته است و این تفاوت در روایت‌های مربوط به عیسی مسیح^(ع) به‌وضوح آشکار می‌شود.

قرآن کریم در آیاتی هم چون آیه ۴۹ آل عمران و آیه ۱۰۰ سوره مائده، هفت معجزه را به عیسی^(ع) نسبت می‌دهد، اما با ویژگی‌ای تمایزآفرین تأکید مداوم بر قید بِإِذْنِ اللَّهِ. مفسران مسلمان از این ساختار زبانی چنین دریافته‌اند که این قید، معجزات را از حیطة قدرت ذاتی خارج کرده و در چارچوبی توحیدی و وابسته به اراده الهی قرار می‌دهد (طباطبایی، *المیزان*، ۳/۱۹۹).

در مقابل، متن اناجیل رسمی در موارد متعددی معجزات را بدون تصریح به اذن الهی و گاه با القای قدرتی

مستقل به عیسی^(ع) روایت می‌کند؛ برای نمونه، در انجیل یوحنا (۲: ۱۱-۱) تبدیل آب به شراب به صورت مستقیم به فعل عیسی^(ع) نسبت داده شده است، یا در انجیل متی (۲۱: ۱۸-۱۹) نفرین درخت انجیر بدون ارجاع به منشأ الهی نقل شده است. این تفاوت بنیادین در تبیین منشأ معجزه، پرسشی روش‌شناختی را مطرح می‌سازد: آیا می‌توان با تکیه بر مفهوم مهمنیت قرآن، لایه‌های تاریخی و توحیدی روایت‌های انجیلی را از تحریف‌های عقیدتی متأخر بازشناسی کرد؟

چالش پژوهش زمانی پیچیده‌تر می‌شود که قرآن کریم روایتی را تأیید می‌کند که در چهار انجیل رسمی یافت نمی‌شود مثل سخن گفتن عیسی^(ع) در گهواره (مریم/ ۲۹-۳۰)؛ در حالی که در برابر روایت‌های مشهور انجیلی مانند تبدیل آب به شراب در (یوحنا، ۲: ۱۱-۱) سکوت انتخابی به عمل می‌آورد. این انتخاب‌گری قرآنی، فراتر از یک تفاوت سطحی است و نشان می‌دهد که قرآن به مثابه مهیمن، قادر به بازشناسی لایه‌های اصیل از دست‌کاری‌های عقیدتی پس از قرن دوم میلادی است.

برخی معاصران مقایسه‌های توصیفی میان قرآن و انجیل نموده‌اند (بنگرید به: بهشتی، عیسی پیام‌آور اسلام، ۱۱۵؛ مرادی، بررسی و مقایسه معجزات عیسی، ۴۸). برپایه مطالعات ایشان، می‌توانیم دریابیم که اگرچه گزارش‌های تاریخی دارای اشتراکات ظاهری هستند، اما در مبانی اعتقادی و جهت‌گیری‌های الهیاتی، تمایزات عمیقی میان دیدگاه قرآن و انجیل موجود وجود دارد.

با این حال، سه کاستی روش‌شناختی اساسی وجود دارد که مانع از دستیابی به تحلیل عمیق شده است. نخست، اکثر این پژوهش‌ها مفهوم «مهمنیت» را صرفاً به معنای «حفاظت از تحریف» تفسیر کرده‌اند و از کارکرد تشخیصی و تحلیلی آن برای سنجش اعتبار روایت‌ها غفلت ورزیده‌اند. دوم، تمرکز انحصاری بر چهار انجیل رسمی بوده و انجیل غیررسمی (مانند طفولیت عربی و برنابا) که حاوی شواهدی تاریخی از سنت‌های پیش از تثبیت کلیسایی در قرن چهارم میلادی هستند، نادیده گرفته شده‌اند.

لازم به ذکر است که هدف از بررسی این انجیل، استناد به آن‌ها به‌عنوان متون مقدس معتبر برای مسیحیان نیست، بل که استفاده از آن‌ها به‌عنوان شواهد تاریخی برای بازسازی لایه‌های روایی پیش از تحولات الهیات رومی است (برای نمونه، بنگرید به: هنک و اشنی ملخر، آپوکریفای عهد جدید، 469-414: 1)، فقدان معیارهای عینی و عملیاتی برای تمایز الهام از تحریف باعث شده است که روی‌کردها به دو قطب تأیید کلی یا رد مطلق گرایش یابد. برای مثال، پژوهش‌های مذکور معمولاً به ذکر تفاوت‌ها بسنده کرده‌اند، بدون آنکه توضیح دهند چرا

یک روایت خاص با معیارهای قرآنی سازگار و روایت دیگر ناسازگار است.

این شکاف پژوهشی، ضرورت بازتعریف مهمنیت به‌عنوان یک چارچوب ارزشی برای ارزیابی متون مقدس پیشین را ایجاب می‌کند و پرسش بنیادین پژوهش را شکل می‌دهد: آیا می‌توان مفهوم مهمنیت قرآن را فراتر از کارکرد حفاظتی صرف، به‌عنوان ابزاری تحلیلی برای تمایز لایه‌های اصیل و توحیدی از تحریف‌های عقیدتی در متون انجیلی به‌کار برد؟ این پرسش محوری، سه زیرسؤال مکمل را در یک زنجیره منطقی در برمی‌گیرد که همگی در راستای اثبات کارکرد تحلیلی مهمنیت هستند:

اولاً، چه معیارهای متنی و محتوایی مانند حضور قید باذن الله، سازگاری با مبانی توحیدی و عقلانی، و تأیید یا سکوت قرآن را می‌توان بر اساس مفهوم مهمنیت برای تشخیص لایه‌های اصیل در متون انجیلی استخراج کرد؟
ثانیاً، چگونه این معیارها در تحلیل تطبیقی سه دسته از معجزات مثل معجزات مشترک، معجزات تأییدشده تنها در اناجیل غیررسمی، و معجزات سکوت‌شده در قرآن) به‌کار گرفته می‌شوند؟

ثالثاً، این چارچوب تحلیلی چگونه می‌تواند زمینه‌ساز گفت‌وگوی عقلانی میان ادیان ابراهیمی بر اساس تمایز عناصر اصیل از دست‌کاری‌شده باشد؟

پاسخ به این پرسش‌ها در یک راستا، نه‌تنها چارچوبی عملیاتی برای درک دقیق‌تر ماهیت معجزات عیسی^(ع) ارائه می‌دهد، بل که نشان می‌دهد که مهمنیت تنها ویژگی‌ای ذاتی از قرآن نیست، بل که کارکردی تحلیلی دارد که امکان بازخوانی تاریخی متون دینی پیشین را میسر می‌سازد. این ساختار تلاش می‌کند تا با پرهیز از کلی‌گویی‌های رایج و استناد مستقیم به متون اصلی، مسیری منسجم برای فهم دقیق‌تر ماهیت معجزات عیسی^(ع) در پرتو قرآن کریم ترسیم نماید.

۱. چارچوب نظری و روش‌شناسی پژوهش

پس از تبیین مفهوم مهمنیت قرآن در درآمد و صورت‌بندی مسئله در بخش پیشین، این بخش به تشریح چارچوب نظری و روش عملیاتی پژوهش می‌پردازد. هدف آن است که نشان داده شود چگونه می‌توان از مفهوم مهمنیت نه صرفاً به‌عنوان یک اصل کلامی، بل که به‌مثابه یک ابزار روش‌شناختی برای تحلیل متون انجیلی بهره گرفت. برای پرهیز از پراکندگی تعاریف، ارجاع به تعریف مفهومی مهمنیت به بخش «درآمد» ارجاع داده شده و در اینجا بر جنبه‌های عملیاتی و روش‌شناختی تمرکز می‌شود.

۱-۱) تبیین ضرورت و زمینه بحث

یکی از چالش‌برانگیزترین زمینه‌های مطالعات تطبیقی مسیحیت و اسلام روایت‌های مربوط به معجزات عیسی^(ع) است. قرآن کریم در آیاتی (آل عمران/ ۴۹؛ مائده/ ۱۱۰) به هفت معجزه اصلی عیسی^(ع) اشاره می‌کند و در هر هفت مورد با تکرار عبارت «بِإِذْنِ اللَّهِ» منشأ کرامات را به اراده الهی نسبت می‌دهد و هرگونه قدرت ذاتی عیسی^(ع) را نفی می‌کند. در مقابل، اناجیل رسمی (متی، مرقس، لوقا و یوحنا) و اناجیل غیررسمی در برخی از این روایتگری‌ها بدون اشاره به اذن الهی قدرتی مستقل یا خدایی به عیسی^(ع) نسبت می‌دهند (یوحنا، ۱۱: ۴۱؛ متی ۸: ۸). این تفاوت بنیادین در تبیین منشأ معجزه، پرسشی روش‌شناختی را مطرح می‌سازد: آیا می‌توان با تکیه بر مفهوم **مُهَمِّیَّتِ قرآن**، لایه‌های تاریخی و توحیدی روایت‌های انجیلی را از تحریف‌های عقیدتی متأخر مانند تأثیرات فرهنگی هلنیستی-رومانی بازشناخت؟

مرور نظام‌مند ادبیات پژوهش در حوزه تطبیق قرآن و کتب عهد جدید نشان می‌دهد که رویکرد غالب مقایسه‌توصیفی-موضوعی بوده است. برای نمونه، جعفر سبحانی در **منشور جاوید** (۸/ ۱۲۷) با اتخاذ رویکردی کلامی-دفاعی، به مقایسه گزارش‌های معجزات عیسی^(ع) در قرآن و اناجیل اربعه پرداخته و تلاش کرده است از طریق عقل‌گرایی دینی، اشتراکات و افتراقات روایی را تبیین کند. هم‌راستا با این دیدگاه، ناصر مکارم شیرازی در آثار تفسیری مرتبط بر تحلیل محتوای چهار انجیل رسمی تمرکز داشته و انحرافات عقیدتی را ناشی از تحریفات متأخر دانسته است (بنگرید به: مکارم شیرازی، **تفسیر نمونه**، ۱۱۵).

این دسته از مطالعات به دلیل پایه‌گذاری گفتمان اعجاز و مصونیت قرآن در برابر تحریف از اهمیت تاریخی و کلامی برخوردار اند. با این حال از منظر روش‌شناسی مطالعات تطبیقی متون مقدس با سه چالش بنیادین مواجه اند که تبیین آن‌ها ضرورت پژوهش حاضر را توجیه می‌کند. یک چالش غفلت این مطالعات از کارکرد تحلیلی **مهمینیت** است؛ بدین معنا که در آثار مذکور از جمله **منشور جاوید** سبحانی، مفهوم قرآنی **مهمین** در آیه ۴۸ سوره مائده عمدتاً به عنوان یک اصل اعتقادی کلان مطرح شده است؛ اما از آن به عنوان یک ابزار عملیاتی برای سنجش اعتبار سندی و دلالتی روایت‌های موازی بهره‌جسته نمی‌شود.

چالش دوم این مطالعات محدودیت در پیکره متنی است؛ به این معنا که تمرکز آن‌ها بر مطالعه اناجیل چهارگانه رسمی است و اناجیل غیررسمی مانند **انجیل طفولیت عربی** یا **انجیل برنابا** غفلت شده است. این متون، اگرچه از نظر کلیسا معیار نیستند، حاوی شواهد تاریخی ارزشمندی از سنت‌های شفاهی و باورهای مسیحی پیش از تثبیت نهایی در قرن چهارم میلادی اند. چنین شواهدی می‌توانند در بازسازی تاریخی سیر

تحریف مفید واقع شوند.

بالاخره، سوم چالش این مطالعات فقدان معیارهای عینی برای تفکیک الهام از تحریف است. همان‌طور که برخی معاصران نیز به درستی اشاره کرده‌اند (حسین‌پور، «بررسی تطبیقی...»، ۴۵)، فقدان یک شاخص‌سازی دقیق در تمایز میان عناصر الهام‌گرفته از وحی و عناصر افزوده بشری منجر به کلی‌گویی‌های کلامی در مطالعات پیش‌گفته شده است.

پژوهش حاضر با ارائه یک ماتریس تحلیلی، می‌کوشد این تمایز را از حالت انتزاعی خارج کرده و به معیارهای قابل‌آزمون تبدیل این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و با استناد مستقیم به متون قرآنی و انجیلی رسمی و غیررسمی، در پی آن است که مفهوم مهمنیت را فراتر از کارکرد حفاظتی، به‌عنوان چارچوبی برای تمایز لایه‌های اصیل از تحریف‌های عقیدتی به کار گیرد. نوآوری این در ارائه الگویی عملیاتی بر اساس سه معیار استخراج‌شده از بافت قرآنی است: حضور یا غیاب ذکر باذن الله در تبیین منشأ معجزه؛ سازگاری روایت با مبانی توحیدی و عقلانی؛ و تأیید صریح یا سکوت انتخابی قرآن در برابر روایت.

برای نمونه، قرآن روایت سخن‌گفتن در گهواره را که تنها در انجیل غیررسمی آمده تأیید می‌کند (مریم/ ۲۹-۳۰؛ انجیل طفولیت عربی، فصل ۱)، اما در برابر روایت‌هایی مانند تبدیل آب به شراب که با مبانی توحیدی سازگاری ندارد، سکوت می‌کند (یوحنا، ۲: ۱۱-۱۰). این روی‌کرد انتخابی، نشانه‌ای از کارکرد تشخیصی مهمنیت است.

بر این اساس، موارد یادشده تأملات بنیادینی را در حوزه پژوهش برمی‌انگیزد؛ از جمله اینکه چه معیارهای متنی و محتوایی بر اساس مفهوم مهمنیت قرآن برای تشخیص لایه‌های اصیل در متون انجیلی قابل استخراج است؟ چگونه این معیارها در تحلیل تطبیقی معجزات مشترک، منحصر به فرد قرآنی و منحصر به فرد انجیلی به کار گرفته می‌شوند؟ و آیا این چارچوب تحلیلی می‌تواند زمینه‌ساز گفت‌وگوی عقلانی میان ادیان ابراهیمی بر اساس تمایز عناصر اصیل از دست‌کاری‌شده باشد؟

مطالعه کنونی نه پاسخ قطعی به تمام این تأملات کلان، که فتح بایی برای حرکت به سمت پاسخ آن‌ها است. بدین منظور، مسیر پژوهش در سه بخش سامان یافته است: نخست، تبیین مبانی مفهومی مهمنیت و روش‌شناسی تمایز لایه‌ها؛ دوم، تحلیل تطبیقی معجزات بر اساس معیارهای سه‌گانه؛ و سوم، ارائه الگوی عملی برای ارزیابی روایت‌های انجیلی. این ساختار تلاش می‌کند تا با پرهیز از کلی‌گویی‌های رایج، مسیری منسجم برای فهم دقیق‌تر ماهیت معجزات عیسی^(ع) در پرتو قرآن کریم ترسیم نماید.

۲-۱) عملیاتی‌سازی مفهوم مهمینیت و معیارهای تحلیل

برای کاربری مفهوم مهمینیت به عنوان ابزاری تحلیلی در مطالعات تطبیقی، لازم است این مفهوم کلان به شاخص‌های دقیق و قابل‌سنجش تبدیل شود. براساس آیات مربوط به معجزات حضرت عیسی^(ع) و با تکیه بر آیه ۴۸ سوره مائده که **قُرْآن** را مهیمن کتب پیشین معرفی می‌کند، می‌توان سه معیار عملیاتی استخراج نمود تا در همه مراحل پژوهش، ملاک داوری و ارزیابی روایت‌ها قرار گیرند. معیارهای استخراج شده می‌توان به معیار مبدأ و منشأ اثر، معیار سازگاری محتوایی، و معیار تأیید یا سکوت قرآن اشاره کرد.

نخستین معیار، مبدأ و منشأ اثر است که در ادبیات قرآنی تحت عنوان اصل اذن‌مندی شناخته می‌شود. در این معیار، ساختار زبانی روایت‌ها بررسی می‌شود تا مشخص گردد آیا معجزه به اراده مستقل فاعل نسبت داده شده یا به اذن و مشیت الهی **بِإِذْنِ اللَّهِ** مفسران مسلمان با تتبع در آیات **قُرْآن** و تکرار قید **بِإِذْنِ اللَّهِ** در کنار معجزات عیسی^(ع)، دریافته‌اند که این قید، مرز میان نبوت و الوهیت را ترسیم می‌کند و هرگونه قدرت‌نمایی را در چارچوب توحید افعالی تعریف می‌نماید (طباطبایی، **المیزان**، ۳/ ۲۰۲). بنابراین، هر روایتی که معجزه را ذاتی شخصیت عیسی^(ع) بدون انتساب به خداوند معرفی کند، با این معیار در تعارض است.

دومین معیار، سازگاری محتوایی با اصول عقلانی و توحیدی است. در این مرحله، محتوای روایت با اصول کلی عقیدتی اسلام، مانند تنزیه خداوند از ظلم و عبث، و شأن انبیاء از گناه یا رفتارهای ناسنجیده سنجیده می‌شود. برای نمونه، نسبت‌هایی که با عصمت پیامبران یا حکمت الهی در تضاد باشند، حتی اگر در متون قدیمی یافت شوند، به عنوان لایه‌های تحریف‌شده شناسایی می‌گردند. این معیار تضمین می‌کند که پذیرش روایت‌های تاریخی، به بهای خدشه‌دار شدن اصول بنیادین عقیدتی تمام نشود.

سومین معیار، موضع‌سنجی **قُرْآن** است که شامل تأیید صریح، رد آشکار، یا سکوت معنادار قرآن در قبال روایت‌های انجیلی می‌شود. قرآن کریم در برخی موارد، روایت‌هایی را که در انجیل رسمی غایب‌اند تأیید می‌کند مانند سخن‌گفتن در گهواره و در برابر برخی روایت‌های مشهور انجیلی مانند تبدیل آب به شراب سکوت اختیار می‌نماید. این سکوت انتخابی، خود نوعی نقد و غربالگری است که نشان می‌دهد **قُرْآن** به مثابه مهیمن، قادر به بازشناسی لایه‌های اصیل از دست‌کاری‌های عقیدتی پس از قرن دوم میلادی است. این سه معیار، چارچوب نظری پژوهش را تشکیل می‌دهند و مبنای تمایز لایه‌های اصیل از تحریف‌های عقیدتی قرار می‌گیرند.

۳-۱) منابع داده‌ها و گونه‌شناسی متون

این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و رویکرد تطبیقی انجام شده است. داده‌ها از دو منبع اصلی استخراج

گردیده‌اند: نخست، متون قرآنی و تفاسیر معتبر شیعه و سنی برای استخراج معیارهای مهم‌نیت. دوم، متون انجیلی شامل اناجیل رسمی چهارگانه و اناجیل غیررسمی مثل آپوکریفا. در مورد اناجیل، برای پرهیز از استناد به منابع دست‌دوم، مستقیماً به نسخه‌های استاندارد متنی مراجعه شده است: برای اناجیل رسمی، متن یونانی عهد جدید بر اساس ویراست ۲۸^۱ نستله-آلاند، و برای اناجیل غیررسمی، از کتاب هنکه و اشنی ملخر با عنوان *آپوکریفای عهد جدید* (II/253) استفاده شده است.

لازم به ذکر است که بهره‌گیری از اناجیل غیررسمی مانند طفولیت عربی و برنابا به معنای پذیرش آن‌ها به‌عنوان متون مقدس معتبر نزد مسیحیان معاصر نیست، بل که به دلیل ارزش تاریخی آن‌ها برای بازیابی لایه‌های روایی پیش از تثبیت نهایی کانون کتاب مقدس در قرن چهارم میلادی است (برای تفصیل شواهد تاریخی، بنگرید به: ارمن، *مسیحیت‌های گمشده*، ۲، 48).

در این مسیر، معجزات را نیز می‌توان بر اساس منشا و محتوا در سه دسته طبقه‌بندی کرد: دسته اول شامل معجزات مشترک است، مانند زنده کردن مردگان؛ دسته دوم، معجزاتی را در بر می‌گیرد که تنها در اناجیل غیررسمی تأیید شده‌اند، مانند سخن گفتن در گهواره؛ و نهایتاً دسته سوم، معجزاتی است که *قرآن* نسبت به آن‌ها سکوت اختیار کرده است، مانند تبدیل آب به شراب. این طبقه‌بندی، زیرساختی برای تحلیل‌های بعدی فراهم خواهد کرد.

۴-۱) روش تحلیل و لایه‌های بررسی

برای آزمون فرضیه اصلی پژوهش، روی‌کردی سه‌لایه طراحی شد که در کنار هم، چارچوبی یکپارچه برای بازشناسی تمایز لایه‌ها فراهم می‌آورد. لایه اول تحلیل درون‌متنی که به بررسی ساختار زبانی و کلیدواژه‌های به‌کاررفته در توصیف معجزات مانند حضور یا غیاب قید باذن الله است. برای نمونه، در انجیل یوحنا (۲: ۱۱-۱) تبدیل آب به شراب به صورت مستقیم به فعل عیسی^(ع) نسبت داده شده است، بدون اشاره به اذن الهی.

لایه دوم تحلیل بین‌متنی که مقایسه روایت‌های موازی در قرآن، اناجیل رسمی و غیررسمی برای شناسایی تضادها و هم‌خوانی‌ها. برای نمونه، روایت سخن گفتن عیسی^(ع) در گهواره که در اناجیل غیررسمی طفولیت عربی، فصل ۱؛ برنابا، فصل ۹ آمده، در چهار انجیل رسمی یافت نمی‌شود؛ در حالی که *قرآن* آن را در آیات ۲۹-۳۰ سوره مریم به صورت صریح تأیید می‌کند.

1. Nestle-Aland, *Novum Testamentum Graece*.

2. Ehrman, *Lost Christianities*.

لايه سوم تحليل بافتاری است که به بررسی بستر تاریخی شکل‌گیری روایت‌ها می‌پردازد. در این لایه، تأثیر تحولات الهیاتی قرون دوم تا چهارم میلادی مانند شکل‌گیری الهیات رومی و مفهوم لوگوس بر تغییر لایه‌های متنی بررسی می‌شود. این تحلیل کمک می‌کند تا مشخص گردد کدام روایت‌ها بازتاب‌دهنده سنت اولیه یهودی-مسیحی هستند و کدام یک تحت تأثیر فرهنگ هلنیستی-رومانی شکل گرفته‌اند (برای مطالعه تخصصی در این زمینه، بنگرید به: هرتادو، عیسی، خداوند مسیح، ۱۱۴).

این سه لایه، مسیر پژوهش را از استخراج معیارها به سمت تحلیل موردی و در نهایت ارائه الگو هموار می‌سازد و از پرسش‌های موضوعی که ممکن است برای خواننده ایجاد ابهام کند، جلوگیری می‌نماید. برخلاف پژوهش‌های پیشین که عمدتاً به مقایسه توصیفی بسنده کرده‌اند (سبحانی، منشور جاوید، ۸/ ۱۲۷؛ بهشتی، عیسی پیام‌آور اسلام، ۱۱۵)، این روش‌شناسی با ارائه معیارهای عینی، امکان تمایز علمی میان لایه‌های الهام‌گرفته و دست‌کاری‌های انسانی را فراهم می‌آورد.

۲. تحلیل تطبیقی معجزات عیسی^(ع) در قرآن و اناجیل

برای واکاوی دقیق لایه‌های تاریخی و عقیدتی روایت‌های مربوط به معجزات عیسی^(ع)، تکیه انحصاری بر چهار انجیل رسمی مثل متی، مرقس، لوقا و یوحنا کافی نیست؛ زیرا این متون در فرآیند شکل‌گیری کانون کتاب مقدس به‌ویژه در قرون دوم تا چهارم میلادی دستخوش گزینش‌های عقیدتی شدند.

۲-۱) پیشینه اناجیل چهارگانه

پژوهش‌های نقد کتاب مقدس نشان می‌دهد که تثبیت نهایی اناجیل چهارگانه در مجمع نیکیه (۳۲۵ م) و مجالس بعدی، تحت تأثیر ملاحظات الهیاتی هم‌سو با امپراتوری روم صورت گرفت و متونی که با الهیات رسمی سازگار نبودند، از فهرست متون مقدس حذف شدند (برای مطالعه تخصصی در این زمینه، بنگرید به: ارمن، مسیحیت‌های گمشده، ۱۱۴). این واقعیت تاریخی، پرسشی روش‌شناختی را مطرح می‌سازد: آیا می‌توان با اتکا به متونی که خود حاصل فیلترهای عقیدتی قرون متأخر هستند، به لایه‌های اولیه و توحیدی سنت عیسی^(ع) دست یافت؟

پاسخ به این پرسش، ضرورت توجه به اناجیل غیررسمی (آپوکریفا) را آشکار می‌سازد. متونی مانند انجیل طفولیت عربی، انجیل برنابا، انجیل توماس و انجیل یعقوب، هرچند در کانون رسمی کلیسا قرار نگرفتند، اما در قرون اول تا سوم میلادی گردآوری شده‌اند و حاوی روایت‌هایی هستند که گاه با آیات قرآنی هم‌خوانی دارند. لازم

به تأکید است که هدف از بررسی این اناجیل در این پژوهش، استناد به آن‌ها به مثابه «کتاب مقدس معتبر» برای مسیحیان سنتی نیست؛ بل که استفاده از آن‌ها به عنوان شواهد تاریخی برای بازیابی لایه‌های روایی پیش از تثبیت نهایی کانون کتاب مقدس است. این متون از دیدگاه تاریخی-تحلیلی می‌توانند حاوی بازتاب‌هایی از سنت‌های اولیه یهودی-مسیحی باشند که پیش از تحولات الهیاتی متأثر از فرهنگ هلنیستی-رومانی شکل گرفته‌اند (برای متن انتقادی این آثار (بنگرید به: هنک و اشنی ملخر، *آپوکریفای عهد جدید*، II/ 253).

این روی‌کرد تطبیقی، دو مزیت روش‌شناختی دارد که با چارچوب نظری «مهمینیت قرآن» همسو است: نخست، امکان مقایسه چندلایه‌ای را فراهم می‌آورد؛ یعنی بررسی تفاوت‌های میان متون رسمی، متون غیررسمی و قرآن. بدون این مقایسه، هرگونه ادعایی درباره تحریف یا لایه‌های اصیل فاقد پشتوانه تحلیلی خواهد بود. دوم، این مقایسه سه‌جانبه، امکان شناسایی الگوهای انتخابی قرآن را میسر می‌سازد. بر اساس مفهوم مهمینیت (مانده/ ۴۸)، قرآن نه تنها حافظ متون پیشین است، بل که معیاری برای تمایز حقیقت از تحریف ارائه می‌دهد. برای نمونه، قرآن روایت «سخن گفتن عیسی^(ع)» در گهواره را که در اناجیل چهارگانه رسمی نیست، اما در انجیل طفولیت عربی (فصل ۱) و انجیل برنابا (فصل ۹) آمده، تأیید می‌کند (مریم/ ۲۹-۳۰). در مقابل، قرآن از معجزاتی چون تبدیل آب به شراب که در انجیل یوحنا (۲: ۱-۱۱) مشهور است، سکوت انتخابی به عمل می‌آورد.

این انتخاب‌گری قرآنی، نشانه‌ای از کارکرد تحلیلی مهمینیت است؛ بدین معنا که قرآن قادر است لایه‌های اصیل و توحیدی را از دست‌کاری‌های عقیدتی پس از قرن دوم میلادی بازشناسی کند. بنابراین، بررسی اناجیل غیررسمی نه به دلیل اعتبار عبادی آن‌ها، بل که به دلیل ارزش شاهی تاریخی‌شان برای بازیابی سنت اولیه ضروری است؛ ضرورتی که تنها از طریق مفهوم مهمینیت قرآن به مثابه ابزاری تحلیلی نه صرفاً حفاظتی قابل تبیین است. در بخش‌های آتی، این معیارها در سه دسته از معجزات (مشترک، منحصر به فرد قرآنی-غیررسمی، و سکوت‌شده) به کار گرفته خواهد شد تا کارکرد تشخیصی مهمینیت به صورت عملیاتی نشان داده شود.

۲-۲) معجزات مشترک و چارچوب «باذن الله» در قرآن

قرآن کریم در دو آیه کلیدی ۴۹ آل عمران و آیه ۱۱۰ سوره مائده از هفت معجزه اصلی حضرت عیسی^(ع) یاد می‌کند. سخن گفتن در گهواره، خلقت عیسی بدون پدر، زنده کردن مردگان، شفای کور و پیس، اطلاع از غیب، جان‌بخشی به پرنده گلی، و نزول مائده از آسمان. نکته اساسی در همه این معجزات، تکرار عبارت باذن الله است؛ عبارتی که معنا را از حیطة قدرت ذاتی خارج کرده و آن را در چارچوب توحیدی و تابع‌الاراده قرار می‌دهد (طباطبایی، *المیزان*، ۳/ ۱۹۹؛ مکارم شیرازی، *تفسیر نمونه*، ۴/ ۳۳۲).

در مقابل، اناجیل رسمی به‌ویژه متی و یوحنا معجزات را گاه با قدرت ذاتی عیسی (متی، ۸: ۸) و گاه با ایمان درخواست‌کننده (یوحنا، ۱۱: ۴۱) تبیین می‌کنند. این دو روی‌کرد، در ماهیت عقیدتی متضادند: یکی توحیدی و غیرذاتی، دیگری ذاتی و گاه‌خدایی. این تمایز، اولین معیار برای سنجش الهام‌گرفتگی در مقابل تحریف در متون انجیلی است. هر روایت انجیلی که از ذکر ذی‌بذن الله یا هر معادل توحیدی آن خالی باشد و قدرت ذاتی به عیسی^(ع) نسبت دهد، از لایه‌های پس از الهام تحت تأثیر الهام‌گرفتگی یونانی-رومانی سرچشمه می‌گیرد (یوحنا، ۲: ۱۱-۱).

۳-۲) تأیید قرآن روایت‌های اناجیل غیررسمی را

یکی از مهم‌ترین یافته‌های این پژوهش، آن است که قرآن معجزاتی را تأیید می‌کند که در اناجیل رسمی ذکری ندارند، اما در اناجیل غیررسمی آمده‌اند. روایت سخن‌گفتن عیسی^(ع) در گهواره در اناجیل چهارگانه وجود ندارد، اما در *انجیل طفولیت عربی* (فصل ۱) و *انجیل برنابا* (فصل ۹) آمده است. قرآن نیز در سوره مریم (آیات ۲۹-۳۰) به‌صورت صریح این واقعه را تأیید می‌کند که عیسی^(ع) در گهواره سخن گفت و خود را «عبدالله و رسولش» معرفی نمود (شبر، *تفسیر شبر*، ۱/ ۳۵۰؛ صادقی تهرانی، *بشارات عهدین*، ۱۳). این هم‌خوانی گواهی بر آن است که قرآن به یک لایه الهام‌گرفته در سنت انبیای بنی‌اسرائیل آگاه است که پیش از تحریفات کلیسایی، وجود داشته است.

معجزه شفای کودک جن‌زده تنها در *انجیل طفولیت عربی* (فصل ۲) آمده است. هرچند قرآن نام آن را مستقیماً ذکر نمی‌کند، اما با تأکید کلی بر «شفای بیماران» در آیه ۱۱۰ سوره مائده، این گونه روایت‌ها را در ماهیت توحیدی خود شامل می‌شود. این امر نشان می‌دهد که قرآن به‌عنوان مهیمن ناهنجاری‌های روایت‌های انجیلی را ارزیابی کرده و تنها آن‌هایی را تأیید می‌کند که با مقتضیات توحیدی و عقلانی سازگار باشند. این دو مورد، شاهی بر این ادعاست که قرآن از لایه الهام‌گرفته در منابع مسیحی پیش از تحولات کلیسایی آگاه است و به‌عنوان ناظر مطلق، آن‌ها را از میان لایه‌های تحریف‌شده بیرون می‌کشد.

۴-۲) سکوت قرآن در برابر برخی معجزات انجیلی: تحلیلی فراتر از تکرار

سکوت معنی دار قرآن در برابر معجزاتی چون «تبدیل آب به شراب» (یوحنا، ۲: ۱۱-۱) و نفرین به درخت انجیر (متی، ۲۱: ۱۸-۱۹) نباید صرفاً به‌عنوان یک خلأ توصیفی در نظر گرفته شود؛ بل که باید در چارچوب کارکرد تحلیلی مهمیمنیت مورد بازخوانی قرار گیرد. برای درک این سکوت، لازم است به سه سطح تحلیل پرداخت که در بخش‌های پیشین مقاله به‌صورت کامل بررسی نشده‌اند.

در سطح نخست، تحلیل ساختار زبانی نشان می‌دهد که **قرآن** در تمام آیات مرتبط با معجزات عیسی^(ع) (آل عمران / ۴۹؛ مائده / ۱۱۰). عبارت باذن الله را به صورت سیستماتیک تکرار می‌کند. این تأکید، نه یک افزوده تزئینی، بل که یک الگوی زبانی اجباری در بیان معجزات است که هیچ استثنائی ندارد. در مقابل، انجیل یوحنا در روایت تبدیل آب به شراب، منشأ این کار را به صورت ذاتی به عیسی^(ع) نسبت می‌دهد: «عیسی گفت: آن ظرف‌ها را پر از آب کنید. و آب را به شراب تبدیل کرد» (یوحنا، ۲: ۷-۹)؛ بدون هیچ اشاره‌ای به اذن الهی یا وابستگی به اراده خداوند. این تفاوت ساختاری، نه یک تصادف زبانی، بل که نشانه‌ای از تفاوت بنیادین در کلام الهی در مقابل روایت‌های تحت تأثیر الهیات هلنیستی است.

در سطح دوم، تحلیل بافت تاریخی نشان می‌دهد که روایت «تبدیل آب به شراب» تنها در انجیل یوحنا که دیرترین انجیل رسمی (حدود ۹۰-۱۰۰م) تدوین شده یافت می‌شود و در سه انجیل دیگر مثل متی، مرقس، لوقا اثری از آن نیست. این تأخیر تاریخی، هم‌زمان با گسترش مسیحیت در محیط هلنیستی-رومانی بوده است؛ دوره‌ای که ویل دورانت توصیف می‌کند.

مسیحیت در تماس با فرهنگ یونانی-رومی، دچار تحولی عمیق در الهیات خود شد که به نتیجه آن، خدایی‌سازی عیسی^(ع) بود (یوحنا، ۲: ۱-۱۱). در این زمینه، تصویر عیسی به‌مثابه میهمان خدایی در عروسی بازتابی از مفاهیم دینی یونان باستان مانند دیونیسوس، خدای شراب است که به تدریج وارد متون مسیحی شد. سکوت **قرآن** در برابر چنین روایتی، بنابراین، نه یک سکوت تصادفی، بل که رد ضمنی مبتنی بر معیار توحیدی است.

در سطح سوم، تحلیل عقلانی نشان می‌دهد که برخی از این معجزات با ماهیت دعوتی و اخلاقی حضرت عیسی^(ع) ناسازگار اند. به‌عنوان مثال، نفرین به درخت انجیر که به دلیل عدم میوه‌دهی در فصل غیر برداشت خشک می‌شود، با عدالت الهی و خرد انبیا در تضاد آشکار است؛ زیرا مجازاتی بر بی‌گناهی که از نظر طبیعی قادر به میوه‌دهی نبوده، با مفهوم رحمت و عدالت در پیام انبیا سازگار نیست. **قرآن** که در توصیف انبیا همواره بر **رحمة للعالمین** (انبیاء / ۱۰۷) و عدالت تأکید دارد، چنین روایتی را به هیچ وجه تأیید نمی‌کند. این سکوت، هم‌راه با عدم حضور هرگونه معادل توحیدی برای چنین روایتی در قرآن، نشان می‌دهد که این داستان‌ها پس از لایه اصیل الهام و تحت تأثیر تحولات عقیدتی هلنیستی-رومانی وارد متون شده‌اند.

این تحلیل سه‌لایه زبانی، تاریخی و عقلانی نشان می‌دهد که سکوت **قرآن** نه یک خلأ، بل که کارکردی تحلیلی است که امکان تمایز لایه‌های اصیل از دست‌کاری شده را فراهم می‌آورد. این روی‌کرد، فرضیه اصلی مقاله را یعنی کارکرد تحلیلی مهم‌نیت برای تمایز لایه‌ها مستقیماً تأیید می‌کند و فراتر از تکرار مطالب درآمد و طرح مسئله،

تحلیلی جدید و عینی ارائه می‌دهد.

۳. الگوی مهمنیت قرآن

اکنون لازم است با برداشتی عملی از مهمنیت، الگویی بیابیم که در آن قرآن نه صرفاً مرجعی برای تأیید یا رد کلی، بل که معیاری دقیق برای تمایز لایه‌های الهام از تحریف در اناجیل باشد.

۳-۱) ارائه الگوی عملی برای تمایز الهام از تحریف

بر اساس یافته‌های این پژوهش، معیارهای اساسی برای تمایز الهام از تحریف در متون انجیلی را می‌توان مستقیماً از بافت قرآنی استخراج کرد. نخستین معیار همین است که هر روایتی که معجزه‌ای را صرفاً از طریق قدرت ذاتی یا خدایی عیسی^(ع) برجسته سازد، از چارچوب توحیدی قرآن خارج است؛ در مقابل، هر سخنی که منشأ کرامت را به یادن الله نسبت دهد و جریان معجزه را در بستر اذن و فرمان الهی جریان دهد، با ساختار معنوی قرآن هم‌آوا و هم‌رنگ خواهد بود (طباطبایی، المیزان، ۳/۱۹۹).

معیار دوم سازگاری با مقتضیات توحید و عقل است؛ به‌گونه‌ای که هیچ روایتی که خداوند مطلق را محدود کند، یا فرزندی برای او در نظر بگیرد، یا ذاتی غیرخدا را به مقام الوهیت برساند، نتواند در پرتو عقل و وحی تأیید یابد (مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ۴/۳۳۲). معیار سوم هم سکوت معنادار قرآن یا تأیید صریح اوست؛ سکوتی که در برابر برخی روایات مانند تبدیل آب به شراب خود گواهی بر بیگانگی آن لایه از داستان با بافت وحیانی است، در حالی که تأیید قرآن از روایاتی چون سخن‌گفتن عیسی^(ع) در گهواره، درخشش حقیقتی را در میان لایه‌های تاریخی و داستانی آشکار می‌سازد.

این سه سطح از خوانش اذن‌مندی، توحیدپذیری، و سکوت یا گفتار قرآن در کنار هم، ابزاری ظریف و عمیق برای بازشناخت لایه‌های الهام‌یافته از دست‌کاری‌های بعدی در متون مسیحی فراهم می‌آورند. در پرتو این سه معیار، الگویی عملی می‌توان داشت که در جدول زیر بازنموده شده است. این الگو، بر اساس اصل قرآنی «ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ» (نحل/۱۲۵) طراحی شده و می‌تواند در پژوهش‌های تطبیقی و گفت‌وگوهای بین‌ادیانی به‌کار رود.

۳-۲) کاربرد الگو در معجزات مورد اختلاف

یکی از یافته‌های بارز این پژوهش که کارایی الگوی مهمنیت قرآن را در بازشناخت لایه‌های الهام‌یافته تأیید می‌کند، تحلیل روایت سخن‌گفتن عیسی^(ع) در گهواره است که در انجیل طفولیت عربی (فصل ۱) و انجیل برنابا (فصل ۹) آمده و قرآن نیز آن را در سوره مریم (آیات ۲۹-۳۰) به‌صورت صریح تأیید می‌نماید. این روایت بر

اساس سه معیار پژوهش اذن‌مندی، توحیدپذیری عقلانی و آئید **قرآن** در حوزه الهام جای می‌گیرد. نخست، عیسی (ع) در این واقعه خود را عبدالله و رسولش معرفی کرده و منشأ کرامت را به وضوح به اذن الهی نسبت می‌دهد. ضمناً، هدف از این سخن، دفاع از عصمت مادر و اثبات رسالت در بستری توحیدی است، نه ادعای الوهیت یا نمایش قدرت ذاتی؛ سوم، این روایت از منظر عقل با ماهیت نبوت سازگار است و هیچ تضادی با عدالت یا حکمت الهی ندارد؛ و چهارم، تأیید صریح **قرآن** در حالی که این روایت در اناجیل چهارگانه رسمی نیامده گواهی بر آن است که **قرآن** به لایه‌ای اصیل و پیش از تحریفات کلیسایی در سنت انبیای بنی اسرائیل آگاه بوده و آن را از میان داستان‌های دست‌کاری‌شده بیرون می‌کشد. این یافته نشان می‌دهد که **قرآن** نه تنها به‌عنوان مرجعی کلان بر متون پیشین ناظر است، بل که قادر است در سطح جزئی‌ترین روایت‌ها نیز، با ظرافتی تحلیلی، لایه‌های الهام‌یافته را از تحریف‌های هلنیستی-رومانی جدا سازد و بدین‌گونه، امکان بازیابی بخشی از سنت توحیدی اولیه مسیحیت را پیش از تثبیت کلیسایی در قرون سوم و چهارم میلادی فراهم آورد.

تبدیل آب به شراب مثالی دیگر است که در آن مهمنیت **قرآن**، در حوزه تحریف جای می‌گیرد. این روایت، منشأ معجزه را به صورت ذاتی و بدون ارجاع به «باذن الله» به عیسی (ع) نسبت می‌دهد و هدف آن را شرکت در مراسمی دنیوی عروسی در قانا قلمداد می‌کند؛ امری که با ماهیت دعوتی و توحیدی حکم او سازگاری ندارد و بیش از آن که نشانه‌ای از رسالت باشد، بازتابی از مفهوم «میهمان خدایی» در الهیات هلنیستی محسوب می‌شود. افزون بر این، سکوت معنادار **قرآن** در برابر این واقعه در حالی که در آیات ۱۱۰ سوره مائده و ۴۹ سوره آل عمران به صورت انتخابی و ارزشی از معجزات عیسی (ع) یاد می‌کند گواهی بر بیگانگی این روایت با بافت وحیانی است. این سکوت، همراه با عدم سازگاری روایت با مقتضیات عقل و توحید، نشان می‌دهد که این داستان پس از لایه اصیل الهام، تحت تأثیر تحولات عقیدتی قرون دوم و سوم میلادی وارد متون مسیحی شده و از این رو، نمونه‌ای از تحریف عقیدتی محسوب می‌گردد.

نفرین به درخت انجیر انجیل متی (۱۹/۲۱) سومین مثال بحث است که بر اساس سه معیار ارائه‌شده در این پژوهش، به وضوح در حوزه تحریف جای می‌گیرد. این روایت که در آن عیسی (ع) به سبب عدم میوه‌دهی یک درخت انجیر، آن را نفرین کرده و خشک می‌سازد، از سه جهت با چارچوب قرآنی ناسازگار است: نخست، منشأ این عمل به صورت ذاتی و بدون هیچ اشاره‌ای به باذن الله به عیسی (ع) نسبت داده شده است؛ دوم، ماهیت این عمل خشک‌کردن درختی بی‌گناه تنها به دلیل فقدان میوه در فصل غیربرداشت با عدالت الهی و خرد انبیایی که **قرآن** در توصیف انبیاء تأکید بر آن دارد، در تضاد آشکار قرار دارد.

بالاخره نیز باید گفت که سکوت معنادار **قرآن** در برابر چنین روایتی، در حالی که در آیات مائده / ۱۱۰ و

آل عمران/ ۴۹ به‌گزیدگی از معجزات عیسی^(ع) یاد می‌کند، گواهی بر بیگانگی این داستان با بافت وحیانی است. این سه‌گانگی ناسازگاری، نشان می‌دهد که این روایت پس از لایه اصیل الهام و تحت تأثیر تحولات عقیدتی هلنیستی-رومانی که در آن عیسی^(ع) به‌عنوان ذاتی خشم‌آلود و قدرتمند تصویر می‌شد وارد متون مسیحی شده و از این رو، نمونه‌ای شاخص از تحریف عقیدتی در سطح خردروایت‌ها محسوب می‌گردد؛ یافته‌ای که کارایی الگوی مهمنیت قرآن را حتی در ارزیابی جزئی‌ترین لایه‌های متون مقدس تأیید می‌کند.

۳-۲) نتایج و پیشنهادها برای گفت‌وگوی ادیانی و پژوهش‌های آینده

مطالعه کنونی پیش‌نهادهایی نوین برای فهم رابطه قرآن و متون پیشین به ارمغان آورده است که مهم‌ترین آن‌ها بازبینی در تعریف مفهوم مهمنیت است. به این معنا که مهمنیت قرآن نباید صرفاً به‌عنوان یک ویژگی ذاتی حفاظتی نگریسته شود، بل که می‌توان از آن به‌عنوان ابزاری تحلیلی برای بازشناسی حقیقت در لایه‌های مختلف متون پیشین بهره جست. در پرتو این دیدگاه، تأیید روایت‌هایی از سوی قرآن که تنها در اناجیل غیررسمی بازتاب یافته‌اند، گواهی بر وجود لایه‌های الهام‌گرفته‌ای است که پیش از تحریفات نهادینه‌شده کلیسایی در قرن‌های اولیه شکل گرفته‌اند.

از سوی دیگر، سکوت قرآن در برابر برخی معجزات مندرج در اناجیل رسمی، نه به‌مثابه غفلت، بل که نشانه‌ای از سکوت ارزشی و تمایز عقیدتی است که رد ضمنی آن دسته از روایت‌ها را القا می‌کند. الگوی تمایز علمی ارائه‌شده در این پژوهش، جایگزینی کارآمد برای رویکردهای کلی‌گرایانه‌ای فراهم می‌آورد که تا پیش از این، یا همه اناجیل را تأیید و یا همه را رد می‌کردند. این چارچوب اجازه می‌دهد تا عناصر وحیانی از افزوده‌های بشری با معیارهایی عینی تفکیک شوند.

برای تکمیل این مسیر، پیشنهاد می‌شود مدل مهمنیت در مطالعه معجزات سایر انبیاء نیز آزمون شود تا جامعیت آن سنجیده گردد. همچنین، واکاوی اناجیل نجع حمادی که خارج از کنترل رسمی کلیسا شکل گرفته‌اند، می‌تواند شواهدی ارزشمند از لایه‌های الهام‌گرفته اولیه فراهم کند و افق‌های تازه‌ای را در پژوهش‌های تطبیقی بگشاید.

نتیجه

پژوهش حاضر با هدف بازخوانی مفهوم مهمنیت قرآن سوره مائده/ ۴۸ و کاربرست آن به‌عنوان ابزاری تحلیلی در مطالعات تطبیقی انجام شد. یافته‌های پژوهش فرضیه اصلی را تأیید می‌کند که مهمنیت قرآن، فراتر از کارکرد صرفاً حفاظتی، دارای کارکردی تشخیصی و ارزشی برای تمایز لایه‌های اصیل و توحیدی از روایت‌های متأثر از

تحولات عقیدتی متأخر در متون انجیلی است. این نتیجه‌گیری بر پایه سه معیار عملیاتی استخراج‌شده از بافت قرآنی استوار است: نخست، معیار منشأ تأکید بر باذن الله و نفی قدرت ذاتی دوم، معیار محتوا که سازگاری با مبانی توحیدی و عقلانی بود؛ و سوم، معیار تأیید که به موضع‌گیری صریح یا سکوت معنی دار قرآن هم‌راه بود. تحلیل تطبیقی معجزات عیسی (ع) در پرتو این معیارها نشان داد که قرآن کریم در مواجهه با روایت‌های انجیلی، روی‌کردی انتخابی و هوشمندانه دارد. در دسته نخست، معجزات مشترک مانند احیای مردگان، قرآن با افزودن قید باذن الله، چارچوب توحیدی روایت را اصلاح و تبیین می‌کند. در دسته دوم، روایت‌هایی که تنها در اناجیل غیررسمی مانند سخن‌گفتن در گهواره بازتاب یافته‌اند، قرآن با تأیید صریح آن‌ها، گواهی می‌دهد که به لایه‌ای از سنت اولیه یهودی-مسیحی دسترسی دارد که پیش از تثبیت کانون کتاب مقدس در قرن چهارم میلادی وجود داشته است. در دسته سوم، روایت‌هایی که تنها در اناجیل رسمی متأخر مانند تبدیل آب به شراب در انجیل یوحنا یا نفرین درخت انجیر در انجیل متی آمده‌اند، قرآن با سکوت معنی دار خود و عدم تطابق آن‌ها با معیارهای توحیدی و عقلانی، آن‌ها را در زمره روایت‌های مستقل از لایه اصیل و حیانی قرار می‌دهد. این سکوت، نه یک خلأ توصیفی، بل که نشانه‌ای از عدم تأیید مبتنی بر معیارهای مهمیت است.

بر این اساس، مفهوم مهمیت در این پژوهش از یک اصل کلامی صرف، به یک روش‌شناسی برای نقد متون مقدس تبدیل شد. این روی‌کرد، راه‌حلی میانه برای برون‌رفت از دوگانگی‌های رایج در مطالعات تطبیقی تأیید کلی یا رد مطلق اناجیل ارائه می‌دهد و امکان تمرکز بر عناصر مشترک توحیدی را فراهم می‌سازد. اگرچه این چارچوب از منظر اسلامی تدوین شده است، اما می‌تواند به‌عنوان مبنایی برای گفت‌وگوی عقلانی میان ادیان ابراهیمی مورد توجه قرار گیرد؛ گفت‌وگویی که به جای تمرکز بر اختلافات عقیدتی متأخر، بر بازیابی و تمایز لایه‌های اصیل و مشترک و حیانی استوار باشد.

بر پایه مجموع آنچه گفته شد، یک پیش‌نهاد حاصل از این مطالعه این خواهد بود که مدل مهمیت گسترش یابد. این روی‌کرد نباید به معجزات عیسی محدود بماند، بل که باید در مطالعه گزارش‌های مربوط به سایر انبیا، هم‌چون موسی و ابراهیم نیز آزمون شود تا جامعیت آن سنجیده گردد. در همین راستا، واکاوی منابعی مانند اناجیل نجع حمادی که خارج از کنترل رسمی کلیسا شکل گرفته‌اند، ضروری به نظر می‌رسد؛ چرا که این متون می‌توانند شواهدی ارزشمند از لایه‌های الهام‌گرفته اولیه را فراهم کنند.

علاوه‌براین، یافته‌های پژوهش کاربردی مهم در گفت‌وگوهای بین‌ادیانی دارد؛ بدین صورت که به جای نفی کلی متون پیشین، باید به دنبال بخش‌هایی از حقیقت بود که قرآن خود آن‌ها را تأیید کرده است؛ روی‌کردی که می‌تواند زمینه‌ساز گفت‌وگویی عقلانی و متقن باشد. در نهایت، تحلیل تاریخی پیدایش روایت‌ها از طریق مطالعه

پاپیروس‌های متون مسیحی در قرون اول تا چهارم میلادی می‌تواند نقاط دقیق ورود تحریف را شناسایی کند و ابهامات پیشین را روشن سازد.

منابع

- ۱- «انجیل برنابا»، ترجمه محمدعلی میرزایی، تهران، انتشارات آوای نور، ۱۳۸۵ ش.
- ۲- *عهد جدید* (ترجمه استاندارد بین‌الادیانی)، تهران، انتشارات کتاب مقدس، ۱۳۸۰ ش.
- ۳- *قرآن کریم*.
- ۴- بحرانی، سیدهاشم بن سلیمان، *البرهان فی تفسیر القرآن*، قم، مؤسسه الهدی، ۱۴۱۶ ق.
- ۵- بهشتی، محمدتقی، *عیسی پیام‌آور اسلام*، تهران، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۰ ش.
- ۶- حسین‌پور، سمیه، «بررسی تطبیقی معجزه‌های عیسی^(ع) در قرآن و اناجیل»، *اسلام و مطالعات اجتماعی*، سال یازدهم، شماره ۳۶، بهار ۱۳۹۵ ش.
- ۷- رحمانی، سیدمحمد، «تحلیلی بر اناجیل غیررسمی»، *مطالعات قرآنی*، سال دوازدهم، شماره ۴۵، تابستان ۱۳۹۲ ش.
- ۸- زَمخشری، محمود بن عمر، *الکشاف*، به کوشش محمد ابوالفضل ابراهیم، بیروت، دارالمعرفه، ۱۴۰۷ ق.
- ۹- سبحانی، جعفر، *منشور جاوید*، قم، مؤسسه امام صادق^(ع)، ۱۴۱۵ ق.
- ۱۰- شبر، عبدالله، *التفسیر*، قم، مجمع الذخائر، ۱۴۰۴ ق.
- ۱۱- صادقی تهرانی، محمد، *بشارات عهدین*، تهران، انتشارات فراز قلم، ۱۳۸۵ ش.
- ۱۲- طباطبایی، سیدمحمدحسین، *المیزان*، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۱۷ ق.
- ۱۳- مرادی، عالیه، *بررسی و مقایسه معجزات عیسی علیه‌السلام در انجیل و قرآن*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد فسا، ۱۳۹۸ ش.
- ۱۴- مکارم شیرازی، ناصر، *تفسیر نمونه*، تهران، اسلامیه، ۱۳۷۴ ش.
- ۱۵- نظامی، سیدعلی، «تاریخ تحریف کتاب مقدس از دیدگاه قرآن»، *پژوهش‌های قرآنی*، شماره ۳۸، زمستان ۱۳۹۰ ش.
- 16- Ehrman, B. D., *Lost Christianities: The Battles for Scripture and the Faiths We Never Knew*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- 17- Hennecke, Edgar & Schneemelcher, Wilhelm, *New Testament Apocrypha*, revised by R. McL. Wilson, Louisville, Westminster John Knox Press, 2003.
- 18- Hurtado, Larry W., *Lord Jesus Christ: Devotion to Jesus in Earliest Christianity*, Grand Rapids, Eerdmans, 2003.
- 19- *Novum Testamentum Graece*, ed. Barbara Aland et al., 28th ed., Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 2012.